

LA CANALLA (DA) DE SANT FELIP NERI

Proposta didàctica de Ramon Breu

SINOPSI

El 30 de gener de 1938 Barcelona, en plena Guerra Civil, va ser bombardejada per l'aviació feixista. L'església i el convent de Sant Felip Neri van patir un dels atacs més cruents de la Guerra Civil Espanyola. La bomba, que va acabar amb la vida de 42 persones, sobretot infants, va ser una de les 1900 que van caure sobre la capital catalana durant la Guerra Civil. Els realitzadors juguen amb les paraules: *canalla* i *canallada*. Així, la canalla s'aplica al nombrós grup de nens i nenes refugiats de diferents indrets d'Espanya que fugien de l'horror de la guerra i que foren acollits per la Generalitat de Catalunya. La canallada fou el brutal atac perpetrat pel bàndol franquista en què van morir.

El documental recupera la memòria dels qui van morir a través dels records dels qui es van salvar. El soterrani de l'església de Sant Felip Neri servia de refugi però no estava condicionat com a tal, i per això la seva feble estructura no va suportar el bombardeig, segons expliquen a la pel·lícula Frederic Roig i Camil Roig, germans i testimonis dels esdeveniments, que van perdre aquell terrible dia dos dels seus germans, en Lluís i l'Hilari.

Imatges d'arxiu es combinen amb els records emocionats dels supervivents i amb la visió dels escolars que ara poblen les mateixes aules de Sant Felip Neri, on va succeir la tragèdia. Tot plegat en un digníssim exercici fílmic en què se'ns demana implícitament el record cap a aquells innocents i la reivindicació de la

memòria de les víctimes anònimes d'una guerra que encara esperen el reconeixement del seu sacrifici i la condemna dels seus botxins. La façana de l'església encara té marcades les cicatrius d'aquella tragèdia i una placa rendeix homenatge a les víctimes del bombardeig.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Títol: *La canalla(da) de Sant Felip Neri*

Any de producció: 2008

Guió i direcció: Pablo Tulián i Nicolás Escobar

Realització en rodatge, entrevistes i textos off: Pablo Tulián

Càmera, fotografia i edició: Nicolás Escobar

So directe: Mikel Piquero i Valeria Paris

Producció general: Nicolás Escobar i Pablo Tulián

Locució: Montse Llussà

Producció musical: Mikel Piquero, Miquel Mestres i Gabriel Zurita

Postproducció gràfica: Montse Peiró

Postproducció sonora: Mikel Piquero i Miquel Mestres

Muntatge: Nicolás Escobar i Pablo Tulián

Durada: 33 minuts

Llengua: Català

La canalla(da) de Sant Felip Neri és una producció del Col·lectiu Paso a Paso.

PANTALLA D'ACTIVITATS

1. *La canalla(da) de Sant Felip Neri* ens explica uns fets ocorreguts el dia 30 de gener de 1938, en plena guerra. Amb l'orientació del / de la professor/a, redacteu un petit informe sobre les causes de la Guerra Civil, el seu esclat i el seu desenvolupament fins a principis de 1938.
2. Escriviu la sinopsi d'aquest documental.
3. Completeu aquest quadre sobre les opinions dels supervivents dels bombardeigs entrevistats en el film:

Nom	Què feia en el moment del bombardeig?	Resum de les seves declaracions	La vostra impressió
Frederic Roig			
Camil Roig			
Lluïsa Femenia			
Joan Planas			

Neus Sancho			
Josefina Piquet			
Josep Gelats			

4. Localitzeu en un plànol de Barcelona la plaça i el convent de sant Felip Neri. Quin podria ser l'objectiu dels avions bombarders en aquella zona del barri gòtic de Barcelona?
5. Com interpreteu que es bombardegés població civil a la Guerra d'Espanya? Què pretenien els agressors?
6. Què feien els nens i nenes de diferents zones d'Espanya al convent de Sant Felip Neri?
7. Com se'ns diu en la pel·lícula, durant el període franquista corria la brama que les marques a la façana de l'església de Sant Felip que avui encara podem veure s'havien produït a causa dels afusellaments de religiosos per part del bàndol republicà. En canvi, en el film se'ns explica que les marques foren produïdes justament per la metralla de les bombes dels bombardeigs franquistes. Qui creieu que estava interessat en difondre aquesta falsedat? Per què?
8. En el documental alguns testimonis ens parlen del que feien quan sentien els avions que s'apropaven a la ciutat de Barcelona per bombardejar-la. Alguns anaven als passadissos i estacions de metro, però en aquella època només hi havia dues línies de metro amb molt poques estacions si ho comparem amb les línies actuals. També ens parlen dels refugis. Què eren els refugis? On se situaven? Qui els havia construït? Qui hi podia entrar? Responeu a aquestes preguntes després d'haver consultat aquestes referències:

<http://www.catradio.cat/audio/600466/399---Els-refugis-de-la-Guerra-Civil>
<http://refugisantiaerisdebarcelona.blogspot.com.es/>
http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/ca/muhba_refugi_307.html

9. Un dels supervivents, en Josep Gelats, diu que pertanyia a la *Defensa Passiva*. En què consistia aquesta defensa? Què feien els seus integrants? La seva experiència va servir a la *Defensa Passiva* de Londres el 1940. Investigueu què succeïa a la capital britànica aquell any.
10. Els títols de crèdit de *La canalla(da) de Sant Felip Neri* apareixen juntament amb dibuixos fets per nens i nenes que van viure la Guerra Civil. Veiem-ne ara d'altres amb més deteniment en aquesta pàgina web:
http://www.columbia.edu/cu/lweb/eresources/exhibitions/children/index_spnish.html

Trieu-ne cinc i digueu què us crida més l'atenció. Per què penseu que aquells infants tractaven aquests temes en els seus dibuixos?

11. Tal com veiem en el documental, l'alumnat de 4t d'ESO de l'escola de Sant Felip Neri opina sobre els fets del bombardeig que va patir l'edifici on ara estudien. Què n'opineu vosaltres?

VISOR DE TÈCNiques AUDIOVISUALS

1. *La canalla(da) de Sant Felip Neri* és un documental. Què és un documental? Quina diferència hi ha entre un documental i un reportatge?
2. Si els autors d'aquest curtmetratge haguessin optat per explicar aquest mateix esdeveniment a través d'un film de ficció, quines diferències hauríem notat? En canvi, van optar per fer un documental. Creieu que és més adequat explicar aquest fet amb un film de no-ficció? Per què?
3. En els primers minuts del film observem unes imatges actuals de la plaça de Sant Felip Neri en què es veuen nens jugant. La càmera se situa per sobre d'ells de forma vertical. Quin nom té aquest enquadrament cinematogràfic?
4. Aquest documental utilitza, entre d'altres, tres recursos propis del cinema de la no-ficció: la *veu en off*, el contrast entre imatges del passat i del present d'un mateix indret i les entrevistes de testimonis. Identifiqueu-los i expliqueu-ne la funció.

TRÀVELING DE LECTURES

AMB ULLS DE NENA

Els bombardeigs augmenten. Fa sis o set dies que vénen dos o tres cops al dia. Avui, però, no ha sigut així. Vénen cada tres hores més o menys. La gent ja no es mou dels refugis. Hi ha qui hi menja i hi dorm.

Nosaltres no ens movem del pis. Aquests dies no he anat a l'escola.

Són les dotze del migdia. És l'hora que els toca venir, si segueixen fent-ho cada tres hores.

La mama està cosint; la Neus, enfilada en una cadira, mira per la finestra; joestic preparant la farina de blat de moro per fer les farinetes.

Sento les sirenes, uns avions, unes explosions, uns xiscles, uns crits.

Vaig a l'habitació on hi ha la mama. Ella s'aixecat i ha obert la finestra (es fa perquè l'aire no faci pressió als vidres). La Neus entra. Se senten més explosions. Més a la vora. La Neus diu:

—Me'n vaig a la paret mestra!— i se'n va.

Jo m'he repenjat en un armari. A terra hi havia una planxa i hi he posat un peu a sobre. Esperem. Segueixen les explosions. La mare va dient en veu baixa:

—Lladres... Lladres.

De sobte la casa tremola. Sentim avions i espetecs. La mare s'ha aixecat. Jo, com que sols m'aguantava amb un peu, perdo l'equilibri, i per poc caic a terra. La Neus ha vingut corrents, dient:

—Veni! Veni!

Hi anem. Els sorolls han parat. La mama ha callat a l'acte. Jo dec estar vermella com un tomàquet, ja que em sento l'escalfor a les galtes.

Però ningú no ha cridat ni xisclat. La impressió ens ho ha impedit.

Mirem per la finestra de la meva cambra. Veiem com tothom corre carrer amunt.

Després d'una estona d'estar així, passa el perill. Jo baixo a veure què ha passat.

Al costat d'una casa del meu carrer, separada de la meua per tres més, ha caigut una bomba. Veig com treuen de dins, amb llitera, els ferits i els porten a les ambulàncies. Hi ha una noia que té la cara desgraciada. Però a ells no els ha passat res; després dels bombardeigs se'n van anar a Monzón. Van traient més ferits, mentre jo em vaig preguntant:

-Quin dia serà que s'apreciarà i respectarà el valor de la vida d'un home? Arribarà aquest dia?

Martorell i Gil, Encarnació (2009) *Amb ulls de nena*. Barcelona: Ara Llibres. Pàgs. 72-73.

Activitats

1. El text que acabem de llegir forma part del diari que l'Encarnació Martorell va escriure en plena Guerra Civil, quan ella era amb prou feines una adolescent. Aquest fragment correspon a poques setmanes després del bombardeig de Sant Felip Neri. Per què pensem que l'Encarnació i la seva família no anaven al refugi i es quedaven a casa quan hi havia bombardeig?
2. En el text es deixa entreveure els problemes que la població civil va tenir per aconseguir menjar. Com a anècdota cal dir que els coloms i els gats van desaparèixer del tot al cap d'un any d'haver començat la guerra. Què eren les farinetes que menjava la família de l'Encarnació? Quina devia ser la causa de l'escassetat dels aliments durant la guerra?
3. Fixeu-vos que l'Encarnació, a causa dels atacs aeris, no podia anar a l'escola. Com creieu que afectaven els bombardeigs la vida quotidiana? Per què pensem que podia ser important per a la ciutadania intentar seguir amb la rutina diària?

L'HIVERN DE LES BOMBES

A principis de 1938, l'aviació italiana amb base a Mallorca ja tenia un potencial enorme. Els feixistes comptaven amb quatre esquadrilles dels moderns avions Savoia Marchetti S-79, capaços de volar a més de 400 km/h i de portar 1000 kg de bombes. Aquests aparells havien estat lliurats a l'exèrcit nacional per ordre personal de Mussolini, que volia provar-ne l'eficàcia en combat real. Els

atacs contra ciutats i pobles catalans es van multiplicar i intensificar. Barcelona va ser la ciutat que més va notar aquest increment. El mes de gener de 1938 la ciutat va patir vuit bombardeigs —els dies 1, 7, 11, 15, 19, 20, 25 i 30— que van afectar principalment el casc antic i que van causar la mort a unes sis-centes persones.

El bombardeig més fort viscut fins aquell moment a la ciutat va ser el del 19, cap al migdia, a resultes del qual es van comptabilitzar uns cent setanta morts i més de dos-cents ferits. Aquest fet va tenir molta repercussió en l'opinió pública internacional. Però encara més fort va ser el bombardeig del 30 de gener, en represàlia per l'intent de bombardeig de Salamanca per part de l'aviació republicana, segons el comunicat de guerra dels nacionals. En dos atacs amb dues hores d'interval, durant el matí, les agressions aèries van provocar més de dues-centes víctimes. Les bombes, de gran potència — moltes de 250 kg—, van caure en llocs tan habitats i centrals com els voltants del Palau de la Generalitat (que no van arribar a tocar), de la Catedral (que va destruir molts habitatges adjacents, on ara hi ha la plaça), el Call i la plaça de Sant Felip Neri. Es van ensorrar més de vuitanta cases, sovint amb els habitants colgats per les runes. Els serveis de desenrunada van començar de seguida les tasques quan es van veure sorpresos pel segon atac. Els cadàvers anaven apareixent, les ambulàncies circulaven atapeïdes de ferits. El president Companys i el conseller de Governació Josep M. Isbert van visitar des del primer moment les zones afectades. L'impacte psicològic a tota la ciutat va ser enorme.

La plaça de Sant Felip Neri va quedar arrasada per les dues onades de bombes. Només va resistir l'església, el soterrani de la qual servia com a refugi antiaeri. El primer atac va ocasionar una gran matança entre la gent que hi havia anat a protegir-se, ja que les bombes hi van caure de ple. El sostre del convent es va esfondrar parcialment. També va quedar destruïda una escola-guarderia, molts dels nens de la qual eren refugiats que venien d'altres parts de la Península. De fet, una gran part dels morts van ser nens. Els seus cadàvers van quedar brutalment destrossats, conformant tot plegat un paisatge d'una crueltat difícilment imaginable. L'historiador Joan Villarroya ha documentat la mort sota les runes de quaranta-una persones, entre elles vint-i-vuit nens, dels quals, tres parelles de germans, i molts altres que mai no van ser identificats.

Sobre aquest fet, el comte Ciano, ministre d'Afers Exteriors italià i gendre de Mussolini, va escriure al seu diari: "He rebut i lliurat al Duce el relat d'un testimoni ocular. Mai no he llegit un document d'un realisme més aterridor". El govern republicà va intentar fer gestions diplomàtiques, prop del govern britànic, per tal que s'evitessin aquest tipus de bombardeigs. La pressió internacional va fer que durant el mes de febrer els atacs sobre Barcelona fossin pràcticament inexistents. Però no va ser sinó un miratge. Els intents d'influir en els franquistes per part de la diplomàcia internacional no només van fracassar, sinó que les agressions aèries sobre Barcelona van augmentar de manera brutal. El que podríem considerar una etapa d'aprenentatge dels agressors va donar pas a les accions més cruentes de tota la guerra.

Poblet i Feijoo, F. (2005) *Els bombardeigs a Barcelona durant la Guerra Civil*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona i Drets Civils. Quaderns de Barcelona. Memòria Històrica. Pàgines 13-17.

Activitats

1. Per què l'aviació feixista de Mussolini tenia una base a Mallorca per anar a bombardejar Barcelona? Per què el dictador Mussolini donava suport a Franco?
2. Un any més tard, el 1939, s'iniciaria la Segona Guerra Mundial. Quina importància va tenir la intervenció dels règims feixistes de Hitler i Mussolini en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) de cara al conflicte mundial?
3. Com diu el text, els bombardeigs, malgrat la pausa del febrer de 1938, van continuar. Particularment brutals van ser els dels dies 16, 17 i 18 de març ordenats per Mussolini. Cerqueu-ne informació.

PERILL DE BOMBARDEIG!

A Barcelona, l'epopeia de la batalla aèria de 1936-39 s'ha transmès oralment en el marc de les famílies, i forma part de l'imaginari de bona part dels ciutadans que en conserven i perpetuen imatges, realitats, llegendes i mites. A casa meua, al carrer Pizarro, a la Barceloneta, els avis m'ensenyaven l'esclatxa del menjador, provocada per un bombardeig. La mare descrivia perfectament el terrorífic soroll dels canons del Canarias. L'oncle explicava, amb precisió cinematogràfica, com es va desplomar davant seu una casa del Passeig Nacional, substituïda anys després per un singular edifici d'en Coderch. Parlaven d'antiaeris, de refugis, de la girafa del zoo, morta per l'aviació feixista, cruspida pels veïns del bloc. Recordaven la primera víctima dels bombardeigs terroristes al barri: un escombriaire trinxat entre el col·legi de les monges i el dels "hermanos". Després l'èxode. La persistència dels atacs aeris va forçar l'evacuació. La família es va refugiar en una fàbrica de marbres de l'Hospitalet, i una frondosa vegetació va créixer en els abandonats carrers de la Barceloneta.

Tot i els esforços que vencedors i vergonyants han fet, i fan, per amagar la nostra història, les imatges encara són ben vives.

Barcelona va ser la primera gran ciutat europea sobre la qual es va plantejar una batalla aèria. La primera urbs atacada sistemàticament per l'aviació. Al llarg de dos anys i mig, els agressors van maldar per destruir les infraestructures i les indústries de la ciutat emprant avions i vaixells de guerra. La piconadora aèria es va acarnissar sobre fàbriques, tallers, magatzems, indústries de material de guerra, el port, les estacions de ferrocarril i els edificis oficials. Sobre i contra la ciutat es va assajar de tot: bombardeigs diürns i nocturns, amb grans i petites formacions, amb vols rasants i a gran alçària i amb bombes de totes mides i tipus. L'ofensiva es va abatre també contra la població civil, els bombarders feixistes van practicar atacs terroristes contra

zones densament poblades causant milers de morts i la destrucció de centenars d'habitatges. Els objectius dels atacs eren clars: desmantellar l'esforç bèl·lic de la ciutat i desmoralitzar la població civil. Barcelona era el principal baluard de la República i calia doblegar-la físicament i anímicament. L'ofensiva aèria esdevingué total, sense límits. La tecnologia i la tècnica existents en el moment es van posar al servei de la destrucció de la ciutat. Altres poblacions catalanes també van conèixer el setge aeri, però l'esforç agressor principal, els grans cop de mall, es van donar contra Barcelona.

La llarga batalla esdevingué desproporcionada. La ciutat mai va disposar de prou avions de caça per fer front a l'allau de bombarders que assaltaven la costa catalana. Tanmateix, Barcelona va plantar cara. Es va organitzar la defensa passiva i en poques setmanes una societat civil extraordinàriament travada i organitzada va ser capaç d'excavar centenars de refugis antiaeris. Les indústries de guerra van fabricar milers de màscares antigàs, pensant que els atacants practicarien la guerra química. Els hospitals van crear serveis d'urgències i tota la ciutadania es va mobilitzar per minimitzar l'impacte dels atacs. Els serveis de vigilància, les sirenes i les ràdios prevenien la població, alhora que reflectors i una defensa antiaèria optimitzada al màxim tractaven de rebutjar els agressors (...) Barcelona també va experimentar la defensa antiaèria a ultrança, i la producció i la vida quotidiana van seguir sota les bombes. Barcelona no es va doblegar. D'altra banda, les experiències de Barcelona esdevindrien importantíssimes per afrontar i plantejar les grans batalles aèries de la II Guerra Mundial en l'entorn dels nuclis urbans.

Pròleg de Francesc Xavier Hernández Cardona a Alberti, S. i E. (2004) *Perill de bombardeig!* Barcelona: Albertí. Pàgines 7 i 8.

Activitats

1. La Barceloneta fou un barri molt castigat pels bombardeigs, fins al punt que els seus veïns, com se'ns diu en el text, van haver de marxar-ne. Per què creieu que les bombes es van acarnissar a la Barceloneta?
2. Investigueu sobre altres poblacions catalanes que també van patir bombardeigs.
3. On creieu que devien estar situades les bateries antiaèries de la ciutat?
4. Pel que fa als defensors de Barcelona dels atacs aeris, què penseu que afavoria més la seva tasca, un dia serè o un dia ennuvolat?

BOMBARDEIGS SOBRE POBLACIÓ CIVIL A LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

El 8 de agosto de 1945, dos días después de Hiroshima y uno antes de Nagasaki, los Estados Unidos, la Unión Soviética, Gran Bretaña y Francia firmaron el llamado Acuerdo de Londres, que convertía los crímenes de guerra y los crímenes contra la humanidad en actos punitivos ante un tribunal internacional.

Sonaba bien. Pero había una pega. ¿Cómo evitar la condena por los bombardeos sistemáticos de las zonas residenciales civiles en Alemania y Japón, de acuerdo con las normas que habían sido aceptadas antes de la guerra como derecho internacional vigente, incluso por los Aliados? ¿Qué dirían cuando los generales alemanes encausados por destruir aldeas enteras en acciones contra partisanos, respondiesen que se habían limitado a hacer exactamente lo mismo que los bombarderos aliados habían hecho contra ciudades y pueblos alemanes?

En su informe concluyente, el Tribunal declaró inocentes a alemanes y Aliados puesto que “los bombardeos aéreos de ciudades y fábricas se han convertido en práctica habitual y reconocida por todas las naciones”. El bombardeo de civiles se había convertido, según el Tribunal, en derecho consuetudinario. La Cuarta Convención de la Haya de 1907, que prohibía los bombardeos aéreos de civiles, no se aplicó durante la Segunda Guerra Mundial y con ello, de acuerdo con el Tribunal, perdió su fuerza legal. Por tanto, más que establecer que los Aliados también —de hecho, sobre todo los Aliados— habían cometido este tipo de crímenes, el Tribunal declaró que la ley quedaba invalidada por las acciones de éstos. Por lo visto, lo que es bueno para unos, no lo es para otros.

Lindqvist, S. (1999) *Historia de los bombardeos*. Madrid: Turner. 242

Activitats

1. Què denuncia el text que acabem de llegir?
2. Expliqueu la significació dels bombardeigs sobre Hiroshima i Nagasaki per part dels Estats Units, en el marc de la Segona Guerra Mundial.
3. Esbrineu per què els Aliats bombardejaren sistemàticament les ciutats alemanyes en el darrer tram de la Segona Guerra Mundial.
4. ¿Com valoreu que alemanys i Aliats fossin declarats innocents perquè *els bombardeigs sobre ciutats i fàbriques havien estat una pràctica habitual?*

TREBALL DE SÍNTESI

Visiteu la plaça de Sant Felip Neri, observeu la façana amb les marques de metralla dels bombardeigs i entreu a l'església. Feu fotografies o graveu en vídeo el que veieu. Tot aquest material pot complementar un treball de recerca en què entrevisteu familiars vostres o gent que pugueu conèixer que visqueren els bombardeigs o que recorden el relat d'altres persones que hi foren presents. Un cop acabada aquesta investigació, introduïu la informació a la pàgina web del vostre centre o creeu un bloc perquè tothom la pugui consultar.

CONTRACAMP: ASPECTES DIDÀCTICS PER AL PROFESSORAT

Elements de debat i relacions que es poden establir

- La Guerra Civil Espanyola.
- Els bombardeigs a la Barcelona republicana.
- L'agressió feixista sobre la població civil.
- Origen i causes de la Guerra Civil Espanyola.
- La funció sociopolítica del franquisme.
- La defensa i la solidaritat davant les agressions.
- El cinema documental.

Objectius formatius

- Comprensió del film.
- Anàlisi del llenguatge i de les tècniques audiovisuals del film: les característiques del cinema documental.
- Reflexionar sobre les conseqüències de la Guerra Civil.
- Conscienciar sobre la necessitat de mantenir la memòria històrica del nostre país.
- Conèixer i analitzar la ideologia dels bàndols de la Guerra Civil Espanyola 1936-1939.
- Observar actituds de solidaritat en conflictes i situacions d'injustícia i perill.

Criteris d'avaluació

- Visionat atent, correcte i respectuós del film.
- Respondre adequadament a les qüestions de comprensió i de llenguatge cinematogràfic de forma reflexiva i interessada.
- Capacitat per relacionar i entendre les diferents problemàtiques socials i polítiques plantejades en el film.
- Identificar els temes i subtemes del documental.
- Lectura dels textos de la proposta didàctica i realització adequada de les activitats.
- Participació activa en els debats que es puguin suscitar.
- Expressió escrita i oral correcta de les feines proposades.

ZONA WEB

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=HjUoLMucarY#!

<http://www.bib.ub.edu/fileadmin/reculls/guerracivil/1gcweb2.htm>

<http://altervideo.tv/ca/p/la-ciutat-foradada>

Han bombardejat una escola! Documental:

http://www.cccbeducacio.org/ca_ES/web/guest/explorar/-/institut/e_301;jsessionid=284D0472815CDCA071700CA46F270EE3

Consulteu aquests blocs sobre els bombardeigs a Barcelona que han estat elaborats per l'alumnat de 4t d'ESO de l'Escola Solc:

civilwarbcn.blogspot.com
bombesdebarcelona.blogspot.com
treballjordi.blogspot.com
carlesssbloc.blogspot.com
manusilvi.blogspot.com
cgil92.blogspot.com
barcelona39.blogspot.com
polfernandezmsncom.blogspot.com
mellamanfree.blogspot.com
oncacat.blogspot.com
barcino-under-bombs.blogspot.com
maigdel1938bcnsotales bombes.blogspot.com
bombardejosbarcelona.blogspot.com
barcelonasotalesbombes.blogspot.com
bombardejos2@blogspot.com

BIBLIOGRAFIA

- Alberti, S. i E. (2004) *Perill de bombardeig!* Barcelona: Albertí.
- Aub, Max (1998) *El laberinto mágico III, Campo de Sangre*. Madrid: Santillana.
- Lindqvist, S. (1999) *Historia de los bombardeos*. Madrid: Turner.
- Martorell i Gil, Encarnació (2009) *Amb ulls de nena*. Barcelona: Ara Llibres.
- Tribó, G.; Sierra, C.; Bastida, A. (2007) *Guerra Civil a Catalunya. Veus dels sense nom*. Vic: Eumo Editorial i Memorial Democràtic.
- Poblet i Feijoo, F. (2005) *Els bombardeigs a Barcelona durant la Guerra Civil*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona i Drets Civils. Quaderns de Barcelona. Memòria Històrica.
- Riambau, E. "Un bombardeig de Barcelona" Revista L'Avenç n. 160 Barcelona, 1992.